

Література

1. Hill Napoleon. The law of success. The magic ladder to success. – Moscow: Khranitel, 2007. – 188с.
2. Kramsch Claire. Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 2004. – 292р.
3. Risager Karen. Language and Culture: Global Flows and Local Complexity. – Cromwell Press Ltd., 2006. – 202р.
4. Sapir Edward. Culture, Genuine and Spurious // The American Journal of Sociology, 1924. – 29 (4). – P. 401–429.
5. Городняк І. Сучасні типи особистостей щодо досягнення успіху [Електронний ресурс] / Ірина Городняк // Український центр політичного менеджменту. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=93&c=2274>. – Заголовок з екрана.
6. Супоницкая И.М. Успех и удача: отношение к труду в американском и российском обществе // Вопросы философии. – М: Наука, 2003. – №5. – С. 44-56.

Summary

The article is about the study of success as an integral part of culture of native speakers of English. Due to modern methodology of the concept study the author presents the lexical material which characterizes the attitude to success from different angles. Success is defined as a result of persistent actions, attempts and efforts; it possesses social, financial and professional qualities. In the framework of comparative linguistics the author considers it perspective to compare success in the context of Ukrainian and English linguocultures.

УДК 808.3 + 808.2 : 801

ПРИНЦИП РОЗВИТКУ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ О. О. ПОТЕБНІ

Глущенко В. А.

Слов'янський державний педагогічний університет

Твердження про мовний розвиток є однією з основних умов лінгвістичної реконструкції і всього порівняльно-історичного мовознавства. При цьому розвиток трактують як діахронічну змінюваність мови, її здатність до перетворювання на всіх рівнях мовної структури.

У працях О. О. Потебні докладно розглянуто питання, пов'язані з принципом розвитку. Виходячи з ідеї загальності процесів розвитку в усіх сферах дійсності [11, с. 77], О. О. Потебня зосереджував свою увагу на дослідженні розвитку мови.

«Мова перебуває в постійному розвитку, – писав учений, – і ніщо в ній не повинне розглядатися як щось нерухоме» [12, с. 88]. Зокрема, у мові «немає жодної нерухомої граматичної категорії» [11, с. 83]; «як самі звуки, так і окреме значення будь-якого слова мають корені в дуже глибокій старовині і в той самий час вічно розвиваються й рухаються вперед» [15, с. 211]. О. О. Потебня підкреслював, що розвиток мови є якісним процесом становлення нового; так, «заміна простої форми складною не є тільки латкою на старий одяг, а є створенням нової форми думки» [11, с. 66].

Розвиваючи тезу І. І. Срезневського про взаємодію старого і нового як джерело розвитку мови [18, с. 26], О. О. Потебня відзначав, що «в живих мовах руйнування старого є разом з тим створенням нового» [11, с. 516]. Звернення до праць О. О. Потебні показує, що в нього «нове» не тільки й не стільки додається до мови (кількісний підхід), скільки, приєднуючись, змінює «старе» й спроможне перебудувати його (внести якісні зміни).

Згідно з традицією, яка склалася в компаративістиці 20-х – 60-х рр. ХІХ ст., О. О. Потебня вважав, що зміни в мові (діалекті) відбуваються поступово, у формі повільної еволюції. Учений відзначав «повільність» процесу «роз'єднання мов» [14, с. 12]. Іншою важливою характеристикою процесу розвитку мови виступає наступність – «зв'язок моментів життя мови» [11, с. 48].

О. О. Потебня підкреслював також об'єктивний характер цього процесу. Зокрема, розглядаючи «роз'єднання мов», він відзначав, що «повільність і правильність, з якою воно відбувається, указує на те, що шукати для нього містичне пояснення було б так само недоречно, як, напр., для змін земної кори або атмосфери» [14, с. 12].

Фундатор Харківської лінгвістичної школи трактував розвиток не в метафізичному плані, як рух по колу, а розглядав його як поступальний процес, підпорядкований прогресу: «Прогрес у мові є явищем... безсумнівним» [там же]. Учений був упевнений, що мови історично вдосконалюються в усіх сферах їх функціонування. Він, зокрема, писав: «Горезвісна мальовничість давніх мов є дитячою іграшкою грубого виробу порівняно з невичерпними засобами поетичного живопису, які пропонують поетові нові мови» [11, с. 16]. Досліджуючи історію синтаксичних явищ, О. О. Потебня підкреслював якісну відмінність синтаксичних ресурсів давніх мов від ресурсів нових, при цьому останні виявляються, як правило, більш різноманітними й тим самим більш досконалішими [там же, с. 67]. Звернення до праць О. О. Потебні показує, що для нього розвиток мови – це постійний, хоча нерідко й суперечливий рух уперед, до подальшого вдосконалення ресурсів і можливостей кожної мови. В інтерпретації О. О. Потебні розвиток мови є складним і непрямолінійним процесом, який може здійснюватися від простого до складного та від складного до простого.

Таким трактуванням процесу мовного розвитку зумовлена критика О. О. Потебнею теорії двох періодів розвитку мови. Заслуга вченого в розкритті наукової безпідставності цієї теорії безперечна [19, с. 25–26]. Саме О. О. Потебня завдав теорії двох періодів один з перших вирішальних ударів [7, с. 63].

Уявлення про два періоди мовного розвитку: доісторичний період утворення та вдосконалення граматичних форм (і, ширше, взагалі мовних елементів різних рівнів) та історичний період їх занепаду – набуло значного поширення в лінгвістичних дослідженнях 20-х – 60-х рр. XIX ст. У загальному плані теорію двох періодів мовного розвитку сформулював класик німецької та світової філософії Г. Гегель. Її розробляли німецькі мовознавці Ф. Бопп, Я. Грім, В. фон Гумбольдт, А. Шлейхер, Г. Курціус. Історіографи мовознавства відзначають, що в Росії до цієї теорії зверталися Ф. І. Буслаєв та І. І. Срезневський [19, с. 20–21; 17, с. 230–231].

Аналіз праць 20-х – 60-х рр. XIX ст. свідчить, що данину теорії двох періодів мовного розвитку віддавали й такі російські мовознавці, як О. Х. Востоков, М. І. Греч, М. Н. Катков [5, с. 26]. Так, О. Х. Востоков писав: «Помічено взагалі, що всі давні мови переважали правильністю й багатством форм мови пізніші, які беруть від них свій початок» [3, с. 5]. Як приклади О. Х. Востоков наводив санскрит і сучасні індійські мови, давньогрецьку й новогрецьку, «давню германську» й сучасні германські, «старовинну слов'янську» й сучасні слов'янські. М. І. Греч писав про «народження, утворення та занепад мов» [6, с. 40], про те, що «мови ростуть, мужніють, міцніють і втрачають свою творчу, органічну силу» [там же, с. 29]. М. Н. Катков акцентував увагу на фонетичних одиницях, насамперед на звуках: «Твердістю, чистотою та неначе свідомістю звуків мусила найвищою мірою відрізнятися мова первісна, про яку лише непевні, хоча й безсумнівні свідчення збереглися в мові. Мови пам'ятні подають уже поступове псування й ослаблення звука: з живого діяча він стає механічним і неначе умовним знаменником йому чужого поняття» [8, с. 4–5]. Зокрема, щодо голосних М. Н. Катков відзначав, що «це псування або це ослаблення вокалізму має бути визнане явищем, спільним для всієї індоєвропейської фонетики» [там же, с. 5–6].

У концепції І. І. Срезневського перший період мовної історії є «часом розвитку форм мови», а другий – «періодом перетворень» [18, с. 19]. Порівнюючи ці періоди, учений відзначає, що в другому періоді «колишня стрункість форм мови розладжується» [там же]. Іншого змісту надавав теорії двох періодів мовного розвитку Ф. І. Буслаєв. Як відзначають дослідники, першому періоду розвитку мови на відміну від другого в інтерпретації Ф.І.Буслаєва властива більша конкретність у значенні слів і граматичних форм [16, с. 18]. Звернення до тверджень Ф. І. Буслаєва показує, що він убачав у русі від конкретного до абстрактного одну з найважливіших закономірностей розвитку мови: «З часом живе значення слова губиться, враження забувається і залишається тільки одне абстрактне поняття» [2, с. 273]. Це спричиняється до того, що «важливість окремого слова зникає, і наступає важливість усього речення» [там же, с. 301].

У середині XIX ст. теорію двох періодів заперечував К. С. Аксаков [1, с. VI–VII]: для нього, як відзначає В. В. Колесов, розвиток мови є виявом народного духу, тому на кожному етапі мовної історії слово має свою творчу силу [9, с. 186]. Отже, К. С. Аксаков виступав проти уявлення про два періоди мовного розвитку з романтичних позицій.

Критикуючи твердження про занепад граматичних форм у другому періоді життя мови, О. О. Потебня підкреслював, що ніякого занепаду форм немає: зникають флексії, але загальна кількість форм не зменшується. «Факт полягає в стиранні флексій, що розглядаються як звукові елементи, – писав він, – але не в зменшенні загальної кількості форм і не в утраті формальності в мовах, що її виробили» [11, с. 61]. Отже, звукове «стирання» окремих мовних форм зовсім не означає зникнення формотворення.

Питання про розвиток граматичних форм у мові, на думку О. О. Потебні, є дуже складним, і його не можна розв'язувати простим підрахунком флексій [там же, с. 63]. Звернення до висловлювань О. О. Потебні дозволяє встановити, що наявність у мові аналітичних форм він оцінював як показник високого ступеня досконалості засобів формотворення. Так, О. О. Потебня писав, що «існування в мові описових форм не тільки не є ознакою занепаду формальності, але, навпаки, свідчить про торжество цього принципу», і з цього погляду «в нових мовах по відношенню до давніх можна бачити переродження, а не виродження та спотворення» [там же, с. 66]. Для ілюстрації цього твердження О. О. Потебня звертається до романських мов. Він відзначає, що в цих мовах займенник часто вживається разом з дієсловом, «де його не ставили в мові первісній», і «є лише відокремленим від дієслова, інакше поставленим особовим закінченням» [там же, с. 67].

Стосовно розвитку звукового складу мови О. О. Потебня також виступав проти поширеного погляду, що фонетичні зміни – це «хвороба», яка в певний час оволодіває мовою [там же, с. 55]. О. О. Потебня підкреслював, що мова розвивається завжди, в усі періоди її існування, і це стосується, зокрема, її фонетичної системи: звуки змінюються в будь-якій мові на всіх етапах її розвитку незалежно від переважання в мові рис синтетизму або аналітизму [там же].

Квінтесенцією потебнянської критики теорії двох періодів мовного розвитку [4, с. 49] можна вважати такі слова: «Теорія, що відносила творчість у мові до доісторичних часів, страждала саме тим, що не могла з'ясувати, яким чином мова може досягти успіхів як орган думки, підлягаючи в історичні часи лише дії руйнівних сил, спрямованих навіть не на одне тіло мови – звуки, що зі спіритуалістичного погляду було б ще зрозумілим, але на її душу: граматичну будову» [13, с. 178].

Аргументи О. О. Потебні були високо оцінені В. Ягичем [4, с. 49]. Згодом ця теорія зазнала критики в «маніфесті молодограматиків» [10, с. 189].

На думку історіографів мовознавства, теорія двох періодів мовного розвитку з її штучними рамками, схематизмом, метафізичністю, з її невідповідністю реальним фактам і процесам розвитку мов істотно обмежувала історичний підхід до мовних явищ у 20-і – 60-і рр. XIX ст. [7, с. 47–48; 9, с. 21; 17, с. 231]. Проте з цілком негативною оцінкою теорії двох періодів мовного розвитку погодитися важко. Безперечно, ця теорія мала й позитивне значення: у першій половині XIX ст. вона стимулювала пошуки закономірностей розвитку мови, допомагала систематизувати матеріал історії індоєвропейських мов, а її подальше подолання

стало можливим завдяки нагромадженню й осмисленню цього матеріалу, який показав вразливість тези про те, що в історичний час (писемний період) мовні системи вже власне не вдосконалюють свої засоби, а, навпаки, деградують, втрачають органічну стрункість і формальну завершеність [5, с. 27].

Отже, О. О. Потебня різнобічно аргументував тезу про те, що мови, втрачаючи певні граматичні форми, творять нові, які не можна оцінювати як «кращі» або «гірші». Оскільки мова не є організмом (усупереч твердженням А. Шлейхера та інших прихильників трактування мови як природного феномена), у розвитку мов немає періодів розквіту та занепаду.

Література

1. Аксаков К. С. Опыт русской грамматики // Аксаков К. С. Полн. собр. соч. / Аксаков Константин Сергеевич. – М., 1880. – Т. III. Ч. II. – XXXVI, VIII, II, 470, 151 с.
2. Буслаев Ф. И. О преподавании отечественного языка // Буслаев Ф. И. Преподавание отечественного языка: учеб. пособие для студентов пед. институтов по спец. «Рус. яз. и лит.» / Буслаев Федор Иванович. – М.: Просвещение, 1992. – С. 25–373.
3. Востоков А. Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам // Востоков А. Х. Филологические наблюдения / А. Х. Востоков / Издал, по поручению 2-го отделения Академии наук, И. Срезневский. – СПб., 1865. – С. 1–27.
4. Глущенко В. А. О. О. Потебня про «два періоди» розвитку мови / Глущенко В. А. // Діахронічне, типологічне і контрастивне дослідження германських, романських і слов'янських мов (семантика і словотвір): матеріали міжнародної наукової конференції (24–25 квітня 2001 р.) / відп. ред. В. Д. Каліущенко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – С. 45–50.
5. Глущенко В. Теория двух периодов языкового развития и ее роль в истории языкознания / Владимир Глущенко // Науковий вісник Херсонського державного університету: сер. «Лінгвістика»: зб. наукових праць / гол. ред. В. Олексенко. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. X. – С. 25–28.
6. Греч Н. И. Чтения о русском языке / Н. И. Греч. – СПб., 1840. – Ч. 1. – VI, 336 с.
7. Десницкая А. В. Вопросы изучения родства индоевропейских языков / Десницкая Агния Васильевна / отв. ред. П. С. Кузнецов. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1955. – 332 с.
8. Катков М. Н. Об элементах и формах славяно-русского языка / М. Н. Катков. – М., 1845. – II, 253, II с.
9. Колесов В. В. Становление идеи развития в русском языкознании первой половины XIX в. / В. В. Колесов // Понимание историзма и развития в

- языкознании первой половины XIX века / отв. ред. А. В. Десницкая. – Л.: Наука, 1984. – С. 163–199.
10. Остгоф Г., Бругман К. Предисловие к книге «Морфологические исследования в области индоевропейских языков» / Г. Остгоф, К. Бругман // Звегинцев В. А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1964. – Ч. 1. – С. 187–198.
 11. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / Александр Афанасьевич Потебня. – 3-е изд. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. 1–2. – 536 с.
 12. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / Александр Афанасьевич Потебня. – М.: Просвещение, 1977. – Т. 4. Вып. 2. – 406 с.
 13. Потебня А. А. К истории звуков русского языка / А. А. Потебня. – Воронеж, 1876. – Ч. 1. – VI, 243 с.
 14. Потебня А. А. Мысль и язык / Потебня Александр Афанасьевич. – К.: СИНТО, 1993. – 192 с.
 15. Потебня А. А. Синтаксис русского языка / [публикация А. Я. Опришка] // Наукова спадщина О. О. Потебні і сучасна філологія: до 150-річчя з дня народження О. О. Потебні: зб. наук. праць / відп. ред. В. Ю. Франчук. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 206–221.
 16. Протченко И. Ф. Ф. И. Буслаев – выдающийся филолог и педагог / И. Ф. Протченко // Буслаев Ф. И. Преподавание отечественного языка: учеб. пособие для студентов пед. институтов по спец. «Рус. яз. и лит.». – М.: Просвещение, 1992. – С. 7–24.
 17. Сорокин Ю. С. Эволюция понятия историзма в русском языкознании 1830 – 1840-х гг. / Ю. С. Сорокин // Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века / отв. ред. А. В. Десницкая. – Л.: Наука, 1984. – С. 200–235.
 18. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка / Срезневский Измаил Иванович. – М.: Учпедгиз, 1959. – С. 16–81.
 19. Чемоданов Н. С. Сравнительное языкознание в России: очерк развития сравнительно-исторического метода в русском языкознании / Николай Сергеевич Чемоданов. – М.: Учпедгиз, 1956. – 95 с.

Summary

The article is dedicated to Potebnya's views on language development. Such peculiarities of language development in the conception of O. Potebnya as universality, continuity, objectivity, succession, evolution, qualitative character are analysed in the article. Special attention is paid to O. Potebnya's statement that language development corresponds to the steady process subordinated to the progress. According to the aspect, O. Potebnya's attitude towards the theory of two periods of language development is investigated.